

Gellért E. Marton

ORCID: 0000-0002-9732-0312
HUN-REN–SZTE Zespół Badawczy Okresu Osmańskiego
Węgierska Sieć Badawcza – Uniwersytet w Segedynie

Andrzej Wadas

ORCID: 0000-0002-9239-7521
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Wstęp

Niniejszy numer Rocznika Filozoficznego Ignatianum został podzielony na dwie części. Pierwsza obejmuje artykuły naukowe poświęcone relacjom polsko-węgierskim w kontekście rywalizacji Habsburgów i Osmanów, od średniowiecza po epokę nowożytną. Druga część zawiera dział Varia, gromadzący teksty o zróżnicowanej tematyce, oraz dział recenzji, poświęcony najnowszym publikacjom naukowym.

Wśród zagadnień podejmowanych w niniejszym tomie ważne miejsce zajmuje problematyka rozwijana w ramach współpracy badawczej środowisk akademickich Krakowa i Segedyna. Ma ona długą tradycję, przekazywaną przez kolejne pokolenia badaczy, oraz znajduje kontynuację w ostatnich latach dzięki podejmowanym inicjatywom naukowym i wydawniczym. Redakcja wyraża przekonanie, że prezentowane teksty stanowią wartościowy wkład w badania nad dziejami Europy Środkowej oraz nad powiązaniami politycznymi i kulturowymi regionu w okresie od średniowiecza po czasy nowożytne.

Csaba Göncöl śledzi ewolucję początkowej formuły protokolarnej stosowanej w cesarskich dekretych mongolskich od imperium XIII wieku, poprzez Złotą Ordeę, aż po Chanat Krymski, wskazując na trwałość

czyngisydzkich konwencji biurokratycznych, w szczególności formuły *sözüm/sözümüz* („moje/nasze słowo”). Autor pokazuje, w jaki sposób praktyki te przetrwały mimo głębokich przemian religijnych i kulturowych oraz jak wpłynęły na ukształtowanie się charakterystycznego krymskotatarskiego znaku uwierzytelniającego (*tuğra*) pod wpływem osmańskim – politycznym i kulturowym. Artykuł dowodzi, że krymska *tuğra* stanowi syntezę tradycji mongolskiej, islamskiej i osmańskiej, zachowując szacunek dla czyngisydzkiej przeszłości w ramach nowego porządku administracyjnego. Tekst wskazuje również na ograniczony stan badań nad tym zagadnieniem oraz postuluje potrzebę dalszych studiów nad kulturą kancelaryjną Chanatu Krymskiego.

Yanina Ryier analizuje narracyjne konstruowanie postaci pogańskich w relacjach dotyczących pogańsko-chrześcijańskich sojuszy militarnych, wychodząc od współpracy polsko-litewskiej z początków XIV wieku, zapoczątkowanej małżeństwem Kazimierza, syna Władysława Łokietka, z Anną, córką Giedymina. Koncentrując się na opisie kampanii polsko-litewsko-węgierskiej z 1330 roku, autorstwa Wiganda z Marburga, oraz na niemieckich relacjach wcześniejszych wspólnych wypraw, identyfikuje powtarzające się wzorce ambiwalencji i krytyki moralnej kierowanej wobec pogańskich sojuszników, mimo strategicznej konieczności współpracy. Ryier poszerza analizę poza tradycję łacińską, sięgając do źródeł prawosławnych, które również przedstawiają pogańskich partnerów wojskowych jako potencjalnych agresorów, pozostających poza chrześcijańskim dyskursywnym „Ja”. Artykuł dowodzi zatem, że nawet w sytuacjach rzeczywistej kooperacji narracyjne przedstawienia ukazywały takie sojusze jako niepewne i warunkowe, naznaczone nieufnością oraz ideologicznym wyznaczaniem granic.

Stanisław Sroka analizuje współczesne narracyjne oceny króla Węgier Ludwika Wielkiego (1342–1382), jedyne go władcy węgierskiego obdarzonego tym przydomkiem. Odwołując się do powstałej w połowie XIV wieku pieśni pochwalnej Petera Suchenwirta oraz *Chronicon de Ludovico rege* Jana z Küküllő, autor ukazuje przedstawienia Ludwika jako monarchy rycerskiego, zaangażowanego w liczne kampanie wojenne, a także zwraca uwagę na wzmianki dotyczące jego zainteresowań, zdolności językowych i wyglądu. Sroka uwzględnia również kroniki włoskie, oferujące dalsze charakterystyki – w tym materiał anegdotyczny – i proponuje nowoczesne podejście do interpretacji tych narracyjnych portretów. Artykuł rekonstruuje w ten sposób złożony, współczesny wizerunek Ludwika na podstawie przekazów tekstowych oraz zachowanych wizerunków ikonograficznych.

Łukasz Burkiewicz rekonstruuje działalność dyplomatyczną i misyjną arcybiskupa Jana z Sultāniyya, dominikanina działającego w służbie Timura oraz jego syna Miran-szaha na przełomie XIV i XV wieku. Na podstawie świadectw licznych poselstw do Europy Zachodniej w latach 1398–co najmniej 1412 autor pokazuje, w jaki sposób Jan zabiegał o anty-osmańską współpracę, pozyskanie wsparcia dla misji chrześcijańskich w Persji i Azji Środkowej oraz kształtowanie przychylnego wizerunku Timurydów wśród władców zachodnich. Studium podkreśla szeroki zakres nominacji kościelnych Jana, jego kontakty z europejskimi dworami – w tym znamienne wizytę w Malborku u Zakonu Krzyżackiego w 1407 roku – a także gospodarcze i religijne cele, jakie wiązał z pokojem na Jedwabnym Szlaku. Burkiewicz akcentuje również fragmentaryczny charakter zachowanych źródeł oraz potrzebę dalszych badań nad trasą podróży Jana i jego aspiracjami politycznymi.

Miklós Halmágyi bada słabo dotąd rozpoznane powiązania komitatu Békés w południowo-wschodnich Węgrzech z obszarem polsko-litewskim w XV i XVI wieku, wskazując na wzorce patronatu królewskiego, mobilności studentów oraz obecności wojskowej. Zwraca on uwagę na przypadki sięgające od nadania dokonanego przez Władysława Warneńczyka na rzecz szlachcica z Békés w 1444 roku, poprzez obecność wojsk polskich w pobliżu Gyuli w 1529 roku, aż po możliwą wizytę dyplomaty Hieronima Łaskiego w Csabie. Opierając się na korespondencji z 1531 roku, Halmágyi rekonstruuje mediacje dyplomatyczne z udziałem królów Jana Zapoły, Ferdynanda Habsburga oraz Zygmunta Starego w sprawie Gyuli, sytuując je w szerszym kontekście relacji polsko-brandenbursko-węgierskich. Artykuł uzupełniają edycje dwóch współczesnych dokumentów przechowywanych w Békéscsaba i Koszycach.

Adam Zapała przedstawia nową, wspomaganą cyfrowo metodę identyfikacji i katalogowania materiałów z końca XV i początku XVI wieku zachowanych w rejestrach Kancelarii Apostolskiej. Poprzez systematyczne łączenie indeksów archiwalnych z ukierunkowanymi kwerendami w *Registra Lateranensia*, *Registra Vaticana* oraz *Registra Supplicationum* autor dowodzi, że tysiące wpisów – w tym ponad 1100 dotyczących Polski – można zlokalizować w ciągu kilku tygodni, a nie dekad. Studium proponuje model publikowania tych danych zgodny ze standardami FAIR i Linked Open Data, umożliwiający stopniowe udostępnianie, interoperacyjność oraz badania zespołowe. Choć metoda została przetestowana na materiale polskim, przedstawiona jest jako uniwersalnie stosowalna i szczególnie obiecująca dla rekonstrukcji dokumentacji z innych obszarów jagiellońskich, w tym Węgier i Czech.

Dominik Kadzik ponownie ocenia rolę Węgrów w otoczeniu Stefana Batorego, dowodząc, że ich działalność w Rzeczypospolitej Obojga Narodów była znacznie bardziej rozległa i ciągła, niż sugeruje historiografia koncentrująca się wyłącznie na kampaniach moskiewskich. Autor pokazuje, że przez cały okres panowania Batorego kilka tysięcy węgierskich żołnierzy, dworzan, sekretarzy i sług – blisko dwa tysiące w formacjach wojskowych oraz około pięciuset w służbie dworskiej – wykonywało zadania bezpośrednio związane z politycznymi, dynastycznymi i logistycznymi potrzebami monarchii. Ich obecność odzwierciedlała zarówno zależność hierarchiczną, jak i stałą fluktuację personalną, podtrzymywaną przez nieustanny napływ osób z Siedmiogrodu poszukujących królewskiej służby. Kadzik konkluduje, że ta ciągła obecność wzmacniała więzi siedmiogrodzko-rzeczypospolite oraz kompensowała strukturalne słabości polsko-litewskiego zaplecza wojskowego i administracyjnego.

Janusz Smółucha analizuje krakowskie rokowania z 1596 roku, zwołane w trakcie tzw. długiej wojny tureckiej (w historiografii węgierskiej określanej jako wojna piętnastoletnia, 1591/1593–1606), których celem było utworzenie Ligi Świętej, i koncentruje się w szczególności na korespondencji dyplomatycznej kardynała Enrica Caetanego, legata papieskiego. Autor rekonstruuje wysiłki Stolicy Apostolskiej zmierzające do zbudowania szerokiej koalicji antyosmańskiej oraz ukazuje, w jaki sposób rokowania ujawniły podziały między Rzeczpospolitą Obojga Narodów a Habsburgami w kwestii Mołdawii i Wołoszczyzny, a także głębsze napięcia obejmujące Węgry i Siedmiogród. Choć zagrożona najazdami tatarskimi, Polska przedkładała stabilność oraz handel czarnomorski, natomiast obecni na kongresie delegaci nie posiadali pełnomocnictw do zawierania wiążących porozumień, co przyczyniło się do fiaska obrad. Smółucha dowodzi, że mimo niepowodzenia epizod ten pozwala lepiej zrozumieć zarówno ambicje, jak i ograniczenia dyplomacji papieskiej oraz strategiczne miejsce przypisywane Rzeczypospolitej i podzielonym Węgrom w kształtującej się retoryce „przedmurza chrześcijaństwa”.

Krisztina Juhász rekonstruuje wczesną fazę polskiej sieci kontaktów Stefana Bocskaya do 1594 roku, wykazując, że rozwój tych relacji od 1583 roku był ściśle związany z jego pokrewieństwem z panującą dynastią Batorych. Opierając się na szeroko zakrojonej kwerendzie archiwalnej – obejmującej m.in. niepublikowane materiały z Ostrzyhomia, Węgierskiej Akademii Nauk oraz Węgierskiego Archiwum Narodowego – analizuje misję Bocskaya do Polski w latach 1588 i 1590 oraz jego korespondencję z kanclerzem Janem Zamoyskim, który stał się jego najważniejszym i najtrwalszym kontaktem po stronie polskiej. Juhász identyfikuje relację wzajemną, o wyraźnie politycznym charakterze, która po 1594 roku

uległa czasowemu zerwaniu i pozostawiła niewiele śladów źródłowych przez kolejną dekadę. Studium kończy się wnioskiem, że polskie kontakty Bocskaya zostały następnie odnowione i rozszerzone po 1605 roku, co odzwierciedlało zmienione realia polityczne oraz jego nową pozycję.

Sándor Papp analizuje osmański wymiar elekcji Stefana Batorego na tron polski, dowodząc, że jego początkowo mało prawdopodobna kandydatura w czasie drugiego bezkrólewia stała się realna wyłącznie dzięki dyplomatycznemu i militarnemu wsparciu sułtana Murada III oraz wielkiego wezyra Sokollu Mehmeda Paszy. Autor pokazuje, w jaki sposób Wysoka Porta wywierała presję na Rzeczpospolitą Obojga Narodów, a jednocześnie skłaniała cesarza habsburskiego do zaakceptowania wyniku elekcji, kształtując tym samym jeden z najwcześniejszych priorytetów polityki zagranicznej Batorego: stabilizację stosunków osmańsko-polskich oraz zawarcie suwerennego traktatu pokojowego w 1577 roku. Artykuł rekonstruuje proces, w którym Batory przeszedł drogę od zależnego od Osmanów wojewody do autonomicznego monarchy, oraz pokazuje, jak porozumienie z 1577 roku stało się wzorcem dla kolejnych traktatów polsko-osmańskich, a nawet dla wczesnych angielsko-osmańskich układów handlowych. Papp umieszcza tym samym awans Batorego w zmieniających się ramach prawnych i dyplomatycznych schyłku XVI wieku, podkreślając przejście od wasalności do uznanej suwerenności.

Hubert Chlebiak analizuje sposób, w jaki nowożytni polscy dyplomaci postrzegali krajobraz naturalny i kulturowy przemierzany w drodze do Konstantynopola, wykorzystując dzienniki podróży oraz raporty dyplomatyczne, aby wykazać, że przestrzeń nie była jedynie biernym tłem, lecz aktywnym elementem doświadczenia dyplomatycznego. Autor identyfikuje kilka ról przypisywanych krajobrazowi – jako sceny hierarchii ceremonialnej, repozytorium pamięci historycznej, obiektu podziwu lub lęku oraz źródła realnych zagrożeń fizycznych. Szczególny nacisk położony został na niebezpieczeństwa związane z podróżami głównymi siedemnastowiecznymi szlakami komunikacyjnymi, w tym ryzykowne przeprawy rzeczne przy braku mostów oraz trudne przejścia przez pasma Bałkanów. Chlebiak konkluduje, że nawet w obliczu braku zagrożeń ze strony ludzi, warunki naturalne – od wezbranych rzek po nieznaną aktywność sejsmiczną – stanowiły poważne wyzwanie dla mobilności dyplomatycznej.

János Szabados bada relacje między księciem Jerzym II Rakoczym a czołowymi postaciami życia politycznego Królestwa Węgier po wyprawie siedmiogrodzkiej do Polski w 1657 roku. Opierając się na bazie danych zestawionej z opublikowanych i archiwalnych źródeł, autor łączy ilościową analizę wzorców korespondencji z jakościową oceną zmieniających

się intencji politycznych, ukazując, w jaki sposób komunikacja między dostojnikami – takimi jak palatyn, arcybiskup Ostrzyhomia czy sędzia nadworny – odzwierciedlała ewoluujące postawy wobec Rakoczego. Studium śledzi fazy braku kontaktów, ponownego zbliżenia motywowanego względami wyznaniowymi i strategicznymi oraz wyłaniania się pośredników mediujących prośby o wsparcie militarne. Szabados dochodzi do wniosku, że choć Rakoczy ostatecznie poległ na interwencji węgierskich urzędników w 1658 roku, niesprzyjające okoliczności przyczyniły się do konfliktów wewnętrznych w Siedmiogrodzie i uitorowały drogę ofensywie osmańskiej przeciw Królestwu Węgier w 1663 roku.

Beáta Varga analizuje konsekwencje ugody perejaślowskiej z 1654 roku oraz następującego po niej konfliktu rosyjsko-polskiego o Ukrainę – walki, którą historiografia ukraińska określiła później mianem „Ruiny”. Autorka śledzi, w jaki sposób zmienne interwencje aktorów polskich, rosyjskich i osmańskich po śmierci Bohdana Chmielnickiego doprowadziły do rozejmu andruszowskiego z 1667 roku, który podzielił ziemie ukraińskie wzdłuż Dniepru i wywołał oskarżenia o zdradę ze strony elity kozackiej. Varga dowodzi, że porozumienie to stanowiło punkt zwrotny w układzie sił Europy Wschodniej, sygnalizując wyłonienie się Moskwy jako znaczącego aktora oraz ograniczenie perspektyw powstania autonomicznej państwowości ukraińskiej. Analiza podkreśla zarówno polityczną marginalizację przywództwa kozackiego – wykluczonego z negocjacji andruszowskich – jak i długofalowe konsekwencje administracyjnego i geopolitycznego podziału Ukrainy.

Andrzej Wadas analizuje relację między międzynarodową polityką sił a strategią misyjną i dyplomatyczną zakonu jezuitów w wymiarze zarówno lokalnym, jak i globalnym. Studium koncentruje się na latach 1685–1704. Autor dowodzi, że w tym okresie wyłoniło się szczególne „okno możliwości”, w ramach którego zakon jezuitów – w ścisłej koordynacji ze Stolicą Apostolską oraz przy wsparciu głównych potęg europejskich, takich jak Francja, Monarchia Habsburgów, Rzeczpospolita Obojga Narodów i Rosja – dążył do wypracowania strategii misyjnej opartej na ustanowieniu lądowego szlaku łączącego Europę z Chinami. Kluczowe znaczenie dla tej strategii miały rosnąca otwartość Rosji na Zachód oraz przychylne nastawienie cesarza Kangxi wobec chrześcijaństwa.

Szonja Emese Schmidt bada pierwsze inkunabuły osmańsko-tureckie przez pryzmat praktyk edytorskich İbrahima Müteferriki, analizując zarówno jego własne dzieła, jak i poprawki oraz uzupełnienia wprowadzane do innych publikacji wydanych w jego oficynie. Bazując na rękopisach przechowywanych w Bibliotece Süleymaniye oraz Bibliotece Raşid Efendi, a także łacińskim traktacie *Origo et Principium Typographiae*

Ottomanicae, autorka rekonstruuje zaplecze tekstowe pism, przekładów i edycji Müteferriki. Schmidt dowodzi, że rozbudowane procesy redakcyjne i korektorskie poprzedzające druk sprawiają, iż każde dzieło stanowi odrębny produkt, a nie prostą reprodukcję, lokując Müteferrikę na styku europejskich tradycji drukarskich i osmańskiej kultury rękopiśmiennej. Studium porusza również kwestię jego formacji intelektualnej, sugerując, że wiedza z zakresu kartografii, nauk przyrodniczych i wojskowości została przez niego nabyta raczej podczas peregrynacji po Europie niż w rodzinnym Siedmiogrodzie.

Katarzyna Kuras przedstawia porównawczą analizę dwóch osiemnastowiecznych polskich relacji z podróży przez pozostające pod panowaniem Habsburgów Królestwo Węgier – zwięzłej narracji wojskowej Ignacego Zawiszy z 1715 roku oraz obszernego, niepublikowanego rękopisu Józefa Aleksandra Jabłonowskiego z 1762 roku. Stosując podejście z zakresu historii kulturowej, bada, w jaki sposób pozycja społeczna, ambicje intelektualne i konstrukcja narracji kształtowały postrzeganie przestrzeni, społeczeństwa i historii, ukazując funkcje reprezentacyjne i tożsamościotwórcze szlacheckiego piśmiennictwa podróżniczego. Porównanie to ujawnia odmienne sposoby odnoszenia się do Węgier – jako pola doświadczenia wojskowego w przypadku Zawiszy oraz jako przestrzeni erudycyjnej autokreacji i uczestnictwa w europejskich sieciach intelektualnych u Jabłonowskiego. Kuras sytuuje tym samym podróżowanie po Węgrzech jako medium, poprzez które polskie elity negocjowały status, artykułowały przynależność kulturową oraz współtworzyły transnarodową kulturę podróży w epoce nowożytnej.

Gergely Brandl bada możliwość przeprowadzenia porównania prawno-historycznego polskich i węgierskich procesów o czary, omawiając kontekst historiograficzny po tzw. zwrocie antropologicznym oraz prezentując dane statystyczne z obu regionów. Zamiast postulować szerokie porównania regionalne, autor opowiada się za analizą mikro-historyczną prowadzoną „oddolnie”, skoncentrowaną na poszczególnych postępowaniach, praktykach sądowych oraz współczesnych kumulacjach zjawisk, takich jak paniki czarownic. Brandl podkreśla wspólne oparcie obu systemów na niekodyfikowanym prawie karnym oraz zwyczajowe korzystanie z niemieckich źródeł prawnych – w tym *Constitutio Criminalis Carolina* oraz *Practica Nova* Benedykta Carpzova – które kształtowały normy proceduralne i materialne w obu jurysdykcjach. Studium konkluduje, że sensowne porównanie wymaga identyfikacji paralelnych procesów oraz prześledzenia funkcjonowania cytowań prawnych w konkretnych sprawach, zwłaszcza w realiach XVIII wieku,

charakteryzujących się wyższym poziomem kultury prawnej i rozwiniętymi ramami demonologicznymi.

Artykuł Mariusza Kaczki wpisuje się ściśle w problematykę dotyczącą kontaktów osmańsko-środkowoeuropejskich. Wykorzystując korpus polskojęzycznej korespondencji zachowanej w archiwach rosyjskich i ukraińskich, autor rekonstruuje sieci powiązań wokół Iljasza Kołczaka Paszy i jego sekretarza Piotra Pawłowskiego, ukazując Chocim jako węzeł logistyczny, pocztowy i dyplomatyczny na pograniczu osmańsko-polskim na początku XVIII wieku. Studium eksponuje rolę pośredników jako aktorów strukturalnych, podkreślając, w jaki sposób kompetencje językowe, pośrednictwo oraz codzienna wymiana towarów, listów i informacji czyniły pogranicze strefą wzajemnej zależności, a nie cywilizacyjnego podziału. Kaczka argumentuje, że granica osmańsko-polska powinna być rozumiana jako przestrzeń długotrwałego strukturalnego uwikłania, kształtowanego przez asymetryczne relacje władzy, a nie jako anomalia współpracy.

Stanisław Witecki proponuje reinterpretację potrydenckiej reformy duchowieństwa w Rzeczypospolitej Obojga Narodów poprzez analityczne rozdzielenie dwóch procesów, które tradycyjnie ujmowano jako jeden ideał: profesjonalizacji obowiązków kapłańskich oraz „sakralizacji” życia prywatnego. Opierając się na egodokumentach – przede wszystkim pismach Kazimierza Dziulińskiego, proboszcza czynnego w latach 1676–1701 – autor szkicuje antropologiczny portret codziennej praktyki duchowieństwa, podkreślając, że zmiany w sferze prywatnych zachowań, relacji społecznych i praktyk dewocyjnych okazały się bardziej wszechobecne niż regulacje zawodowe. Witecki dowodzi, że u schyłku XVIII wieku przemiany te sprzyjały wytworzeniu wspólnej tożsamości duchowieństwa, mimo wewnętrznych hierarchii i bliskiego kontaktu ze społeczeństwem świeckim. Autor proponuje, by rozróżnienie między profesjonalizacją a sakralizacją otwierało drogę do szerszych badań porównawczych, obejmujących m.in. praktyki testamentowe, sieci społeczne i formy pobożności także poza epoką potrydencką.

Kamil Ruszała bada upamiętnianie węgierskich żołnierzy w Galicji podczas I wojny światowej na przykładzie operacji łapanowsko-limanowskiej z grudnia 1914 roku, analizując napięcie między narodowymi a imperialnymi formami pamięci w ramach monarchii habsburskiej. Autor omawia wojenne narracje węgierskie, które przekształciły bitwę w symbol ofiary i cnoty wojskowej, zestawiając je z praktykami imperialnymi, takimi jak budowa cmentarza wojennego na wzgórzu Jabłoniec, zaprojektowanego w celu sakralizacji poległych w duchu ponadnarodowej wizji jedności dynastycznej. Studium ujmuje upamiętnianie jako

proces zarówno przestrzenny, jak i narracyjny, ukazując, w jaki sposób dawne pola bitew stawały się spornymi krajobrazami pamięci, kształtowanymi przez konkurujące ze sobą ramy lojalności i tożsamości. Ruszała konkluduje, że hybrydowa pamięć uformowana wokół Limanowej zapowiadała powojenną nacjonalizację habsburskich miejsc ofiary oraz podkreśla szerszą rolę I wojny światowej w przekształcaniu polityki przestrzeni i pamięci.

W pierwszym artykule działu *Varia* Anna Kostrzyńska-Miłosz analizuje powojenne wystawy meblarskie w Polsce z lat 1945–1970, rekonstruuje je na podstawie prasy, katalogów i dokumentacji ekspozycyjnej. Ujęcie chronologiczne pozwala uchwycić przemiany sposobów prezentacji, od stylizowanych wnętrz, przez pokazy uzupełniane materiałami projektowymi, po ekspozycje aranżowane w rzeczywistych przestrzeniach mieszkalnych. W kolejnym tekście Anna Wiśnicka pokazuje, że design w filmach i serialach tworzy system komunikatów wizualno-kulturowych, dopowiadając fabułę i ujawniając treści zakorzenione w pamięci zbiorowej. Michał Myśliński omawia z kolei wzrost zainteresowania polską biżuterią wytwarzaną po 1945 roku, wskazując, że mimo rosnącej liczby publikacji i katalogów wystaw badania nad biżuterią PRL pozostają na etapie wstępnym.

Stefan Bielański przedstawia ocenę znaczenia, jakie Benedetto Croce nadawał myśli historycznej i politycznej Niccolò Machiavellego, osadzając analizę w kontekście dziejów państw włoskich renesansu, zwłaszcza Królestwa Neapolu i jego relacji z monarchią hiszpańską. Anna Starościc i Stanisław Janeczek przybliżają dorobek jezuitę Józefa Rogalińskiego (1728–1802), nauczyciela matematyki i fizyki eksperymentalnej w Poznaniu, podejmując także kwestię epistemologicznego statusu jego dzieła *Doświadczenia skutków rzeczy pod zmysły podpadających*. Halina Šimo rekonstruuje poglądy F.A. Hayeka na odpowiedzialność, ukazując ją jako warunek wolności i wskazując skutki rezygnacji z odpowiedzialnego korzystania z własnej autonomii. Artykuł Krzysztofa Koehlera pozostaje w pewnym związku z tymi rozważaniami, ponieważ podejmuje temat relacji między wolnością a odpowiedzialnością w życiu publicznym. Autor omawia obecność problematyki „męstwa obywatela” w staropolskiej refleksji XVI wieku, wskazując na jej zakorzenienie w tradycji klasycznej i chrześcijańskiej oraz na powiązanie z etosem podejmowania decyzji, także wbrew większości.

Anna Telatycka dowodzi, że akustyka, obok wymiaru wizualnego, współtworzy doświadczenie sacrum w architekturze sakralnej, a świadome projektowanie dźwięku wpływa na zrozumiałość mowy, brzmienie muzyki i duchowy odbiór wnętrza. Magdalena Jankosz analizuje, jak

papież Franciszek przedstawia rolę kobiet w społeczeństwie, w strukturach Kościoła oraz w posługiwaniu duszpasterskim, zestawiając jego wypowiedzi i dokumenty z ujęciem wcześniejszych papieży. Sławomir Soczyński omawia koncepcję wolności słowa w filozofii Józefa Tischnera, akcentując jej etyczne i dialogiczne fundamenty oraz odpowiedzialność za słowo w sytuacji współczesnych napięć społecznych.

Marcin Gadocha rekonstruuje okoliczności powstania sztandaru krakowskiego cechu piekarzy, ukończonego w 1912 roku, konfrontując prasowe relacje z dokumentacją cechową. Wskazuje różnice między przekazem oficjalnym a rzeczywistym przebiegiem prac oraz omawia ikonografię sztandaru autorstwa Emilii Pydynkowskiej. Tom zamyka artykuł Sławomira Kęszki, oparty na źródłach archiwalnych i relacjach świadków, poświęcony posłudze polskich księży w alianckich strefach okupacyjnych po wyzwoleniu KL Dachau w kwietniu 1945 roku oraz ich zaangażowaniu w odbudowę życia parafialnego w powojennych Niemczech.

Niniejszy tom zawiera ponadto cztery recenzje autorstwa Tomasza Pudłockiego, Iwony Pietrzkiewicz, Danuty Smołuchy i Józefa Bremera.

Życzymy miłej lektury,

Gellért E. Marton, Andrzej Wadas